

НОВЕ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ *BOTRYCHIUM LUNARIA* (OPHIOGLOSSACEAE) НА ТЕРИТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОЛІССЯ

К л ю ч о в і с л о в а: *Botrychium lunaria*, Словечансько-Овруцький кряж, Центральне Полісся, екологічний спектр

Нові дані, отримані науковцями з проблем популяційної екології, вимагають, зокрема щодо знаходження нових рідкісних і реліктових видів, перегляду традиційних уявлень про них і підходів до їхньої охорони. Так, думка про надмірну чутливість багатьох із цих видів до антропогенних факторів усе частіше піддається сумніву (Дідух, 2008). Водночас запровадження жорсткого заповідного режиму нерідко призводить до скорочення чисельності їхніх популяцій.

Під час ревізії нещодавно виявленого місцезнаходження *Cypripedium calceolus* L. на території Словечансько-Овруцького кряжа (Центральне Полісся) ми натрапили на численну популяцію *Botrychium lunaria* (L.) Sw. Ця знахідка має важливе значення з кількох причин. По-перше, це — новий локалітет, невідомий раніше. По-друге, на відміну від інших місцезнаходжень виду на території України, популяція нараховує більше 20 особин, а це вже досить багато. По-третє, вона перебуває під впливом помірного антропогенного тиску.

Botrychium lunaria (Ophioglossaceae s.l. = Botrychiaceae s.sfr.) — голарктичний вид із диз'юнктивним ареалом. В Україні трапляється у лісовій, рідше — влісостеповій зонах, в Українських Карпатах і Кримських горах. Для території Житомирської обл. наводиться місцезнаходження в Богунському лісництві Житомирського р-ну Житомирської обл. (Орлов, Костриця, Таргонський, 1997; Орлов, 2005). За словами О.О. Орлова, в цьому локалітеті виявлено лише один екземпляр *B. lunaria*. За літературними даними, в околицях Житомира цей вид знаходили Р. Собкевич і К. Гольде (24.05.1872) в Андрушівському р-ні (поблизу Івниці), А.І. Барбарич (1955) — у заказнику «Кам'яна гірка» в Овруцькому р-ні (Орлов, 2005; Мельник, 2008). На сьогодні наявність виду в описаних раніше локалітетах не підтверджена.

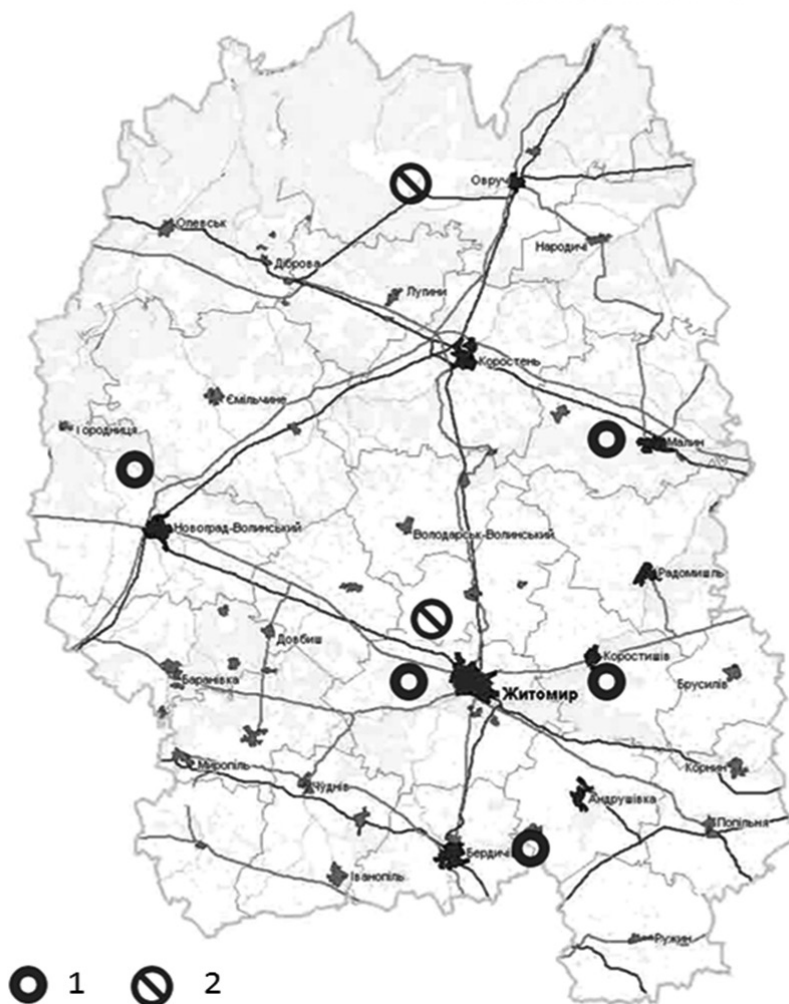
© І.В. ХОМ'ЯК, 2014

К. Гольде в 1872 р., знайшовши *B. lunaria* в межах сучасного м. Житомира (Соколова гора), описує цю місцевість як «зарості». Біотоп, де зростає вид із 1991 р. в районі м. Житомира, є типовим для виду — це галявина дубового лісу.

Новий локалітет *B. lunaria* виявлений в урочищі «Потеребчуковий рів», на північно-західній околиці с. Старі Велідники Овруцького р-ну, на протилежному боці балки від місцезнаходження іншого рідкісного виду — *Cypripedium calceolus* (Хом'як, Дідух, 2010). *Botrychium lunaria* зростає в середній частині досить крутого (60—75°) східного схилу балки на висоті 1—7 м від дна (глибина балки 10 м). Ґрунт середньозмитий сірий лісовий, на поверхню виходять легкосуглинкові леси. Ділянка повністю покрита деревною і чагарниковою рослинністю (березовими й осиковими лісами). Трав'яниста рослинність на момент опису (19.05.2013) розріджена. Територія довкола місцезнаходження виду забруднена побутовим сміттям. Плакор зайнятий приватними сільськогосподарськими угіддями.

Локалітет сформований нерівномірно розміщеними особинами виду, чисельність і концентрація яких збільшується від дна до вершу схилу, але за 2 м до плакорної частини зникає. Ярус дерев розріджений (зімкнутість нижче 0,7). Деревя віком 30—40 років ростуть вище по схилу, але певну частину доби створюють затінення локалітету *B. lunaria*. В ньому переважають *Populus tremula* L. (0,7), рідше — *Pinus sylvestris* L. (0,1). Підріст із *P. tremula* та *Betula pendula* Roth розріджений (0,1).

Чагарниковий ярус формують *Lonicera xylosteum* L. (0,5—0,8) і *Frangula alnus* Mill. (0,4—0,6). Трапляються також поодинокі особини *Sorbus aucuparia* L. (0,1). Спостерігаються численні проростки та молоді рослини *Rubus caesius* L. (0,3), *Dryopteris filix-mas* (L.) Schot (0,2), *Cystopteris fragilis* (L.) Bernh (0,1).

Карта-схема розміщення локалітетів *Botrychium lunaria* на території Житомирської обл. У м о в н і п о з н а ч е н н я: 1 — локалітети, що, напевно, зникли; 2 — існуючі місцезнаходження виду

Map of localities of *Botrychium lunaria* in Zhytomyr Region. Symbols indicate: 1 — localities that probably disappeared, 2 — existing locations

За допомогою пакету програм Simagr1 1.12 ми проаналізували показники чинників середовища для локалітету та його оточення (таблиця) (Дідух, Плюта, 1994; Хом'як, Хом'як, 2012). Порівняння отриманих даних, що характеризують досліджувану популяцію, з літературними для виду загалом (Екофлора..., 2000) дають змогу провести паралель між видовим і популяційним екологічними спектрами.

Сучасний стан популяції *B. lunaria* гостро потребує постійного моніторингу його місцезростання. Слід також зазначити, що внаслідок природної трансформації екосистеми описаний локалітет може зникнути й з'явитися в іншому місці за наявності там відповідних умов. Важливим завданням науковців є дослідження умов середовища, за яких з'являється чи зникає цей вид.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Дідух Я.П. Эколого-ценотические особенности поведения некоторых реликтовых и редких видов в свете теории оттеснения реликтов // Етюди фітоєкології. — К.: Арістей, 2008. — С. 104—126.
- Дідух Я.П., Плюта П.Г. Фітоіндикація екологічних факторів. — К., Наук. думка, 1994. — 280 с.
- Мельник В.І., Баранієвський О.Р., Харчишин В.Т., Корнійчук В.С., Тітова О.Т., Хом'як І.В. Флористичні знахідки на Житомирському Поліссі // Інтродукція рослин. — 2009. — № 2. — С. 3—8.
- Мельник В.І. Географічне поширення та сучасний стан популяції *Botrychium lunaria* (L.) Sw. в Україні / 36. наук. пр. Полтав. держ. педагогіч. ун-ту ім. В.Г. Короленка. Серія: Екологія. Біол. науки. — Полтава, 2008. — Вип. 5 (63). — С.12—21.
- Мосякін С.Л. Рослини України у світовому Червоному списку // Укр. ботан. журн. — 1999. — 56, № 1. — С. 79—88.

Показники факторів середовища для досліджуваного місцезнаходження та порівняння їх з екологічним спектром виду

*	Показники факторів середовища (в балах)**													
	Hd	Fh	Rc	Sl	Ca	Nt	Ae	Tm	Om	Kn	Cr	Lc	He	St
1	12,31	5,09	6,50	6,31	7,16	5,22	6,97	8,31	13,19	7,97	8,03	5,28	7,16	8,59
2	11,68	5,84	7,60	6,92	6,71	6,03	6,37	9,00	12,98	7,85	8,48	5,50	7,47	7,29
3	11,80	5,76	7,50	6,74	6,76	6,08	6,34	8,96	12,90	7,74	8,52	5,46	7,39	7,53
4	11,24	5,79	7,95	7,21	6,87	6,18	6,16	9,24	12,95	7,76	8,61	5,61	7,65	6,99
5	11,93	5,56	7,20	6,66	6,88	5,78	6,56	8,76	13,02	7,85	8,34	5,41	7,34	7,80
6	0,01	0,01	0,20	0,48	0,15	0,44	0,01	0,17	0,16	0,05	0,02		0,13	0,73
7	8-16	4-7	3-9	2-7	3-9	3-5	5-8	3-12	11-20	1-14	5-12		4-9	3-6
8	12	5,5	6	4,5	6	4	6,5	7,5	15,5	7,5	8,5		6,5	4,5

П р и м і т к и: * 1—3 — ділянки, в яких наявна *Botrychium lunaria*, 4 — ділянки оточення локалітету, 5 — середнє значення показників відповідного фактора даної популяції, 6 — відхилення популяційного оптимуму від видового, 7 — амплітуда показників фактора для виду, 8 — оптимум значень показників фактора для виду. ** Фітоіндикаційні показники факторів у балах за уніфікованою шкалою Я.П. Дідуха та П.Г. Плюти, 1994: Hd — вологість ґрунту, Fh — змінність зволоження, Rc — кислотність, Sl — сольовий режим, Ca — вміст карбонатів, Nt — вміст доступного нітрогену, Ae — аерація, Tm — терморезим, Om — омборежим, Kn — континентальність, Cr — кріорежим, Lc — освітленість, He — рівень антропогенної трансформації, St — ступінь природної трансформації.

Орлов О.О. Рідкісні та зникаючі види судинних рослин Житомирської області. — Житомир: Волинь, ПП «Рута», 2005. — 296 с.

Смик Г.К. Рідкісні і реліктові рослини Овруцько-Словечанського кряжа та їх охорона // Охорона природи та раціональне використання природних ресурсів. — К.: Наук. думка, 1970. — С. 50—52.

Хом'як І.В., Хом'як Д.І. Нова програма екосистемологічного моніторингу «SIMARGL» // Сучасні проблеми екології та геотехнологій. — Житомир, Вид-во ЖДТУ, 2012. — С. 76.

Хом'як І.В., Дідух Я.П. Нова знахідка *Cypripedium calceolus* L. на Житомирському Поліссі // Укр. ботан. журн. — 2009. — 66, № 6. — С. 820—824.

Рекомендує до друку
Я.П. Дідух

Надійшла 07.10.2013 р.

И.В. Хомяк

Житомирский государственный университет имени И. Франко, Украина

НОВОЕ МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ *BOTRYCHIMUM LUNARIA* (*OPHIOGLOSSACEAE*) НА ТЕРРИТОРИИ ЦЕНТРАЛЬНО-ГО ПОЛЕСЬЯ

На территории Словечанско-Овручского кряжа выявлено новое местонахождение *Botrychium lunaria* (L.) Sw. Это его второе местообитание на территории Центрального Полесья. Популяция характеризуется высоким числом особей и различными условиями среды. Находка вида в пределах проектируемого международного биосферного резервата имеет важное значение и повышает природоохранный статус этой территории.

К л ю ч е в ы е с л о в а: *Botrychium lunaria*, Словечанско-Овручский кряж, Центральное Полесье, экологический спектр.

I.V. Khomyak

Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine

A NEW LOCALITY OF *BOTRYCHIMUM LUNARIA* (*OPHIOGLOSSACEAE*) IN CENTRAL POLESSYIE

In the territory of the Slovechansko-Ovruchskyyi Ridge, a new locality of *Botrychium lunaria* (L.) Sw. has been found. This is the second habitat of this species in Central Polesse. The population is characterized by a large number of individuals and environmental conditions. A find of this species within the planned Bilateral Biosphere Reserve is of great importance and raises the biodiversity conservation status of the territory.

К е у w o r d s: *Botrychium lunaria*, Slovechansko-Ovruchskyyi Ridge, ecological spectrum.